Kulin Ferenc

Bessenyei Anna képzelt naplója

Irodalmi forgatókönyv

Előszó

„Mi lett volna a magyar irodalomból, ha Mária Terézia idején a gárdisták megadják magukat?" – teszi fel a költői kérdést Lechner Ödön az egyik tanulmányában *(Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz)*. S miután játékunk főhőse, Bessenyei György a gárdisták között is kiemelkedő szerepet játszott, személyére vonatkozóan több kérdést is megfogalmazhatunk. Mi lett volna, ha az uralkodónő testőre nem lett volna fizikai megjelenésével is feltűnést keltő, rendkívüli tehetségével minden kortársa csodálatát kiérdemlő, a magyar kultúra történetében új korszakot nyitó, erkölcsi nagyságával és politikai éleslátásával az utókorára is maradandó hatást gyakorló tudós, bölcselő és költő? Tudjuk a választ. Oktatáspolitikusi tevékenysége nélkül évszázados fáziskésésben rekedt volna meg a magyar közoktatás, nem lett volna, akinek a vállaira állva Kazinczy végigharcolja a nyelvújítás ügyét, s Széchenyinek sem lett volna kire támaszkodnia, amikor – az első Magyar Tudós Társaság tervét kidolgozó Bessenyeire hivatkozva – megalapította a Tudományos Akadémiát.

Bessenyei Györgynek elévülhetetlen szerepe volt abban, hogy Mária Terézia és az őt követő Habsburg császár-királyok (II. József, II. Lipót) uralkodása alatt az ország modernizációja a nemzeti érdekek figyelembevételével indult el, s abban is, hogy – kultúraszervező tevékenységének köszönhetően – a reformkor nemzedékének a világirodalomban, a művészetekben és a filozófiában való tájékozottsága európai horizontú lehetett. Hatásának legmélyebb titka azonban a kockázatokat vállaló, önzetlen cselekvésben és megalkuvást nem ismerő erkölcsi nagyságában keresendő.

A *Bessenyei Anna képzelt naplója* című történelmi játék a XVIII–XIX. század fordulója magyar történelmének „kulisszák mögötti" politikai mozgatórugóira világít rá, és a testőríró életének legdrámaibb eseményeit idézi fel. Ez az a kor,

Kulin Ferenc (Pomáz, 1943) irodalomtörténész, író, politikus. Legutóbbi tanulmánykötete: *Forradalom helyett* (Magyar Szemle Könyvek, 2018).

amelyben a politikai konfliktusok középpontjában – a dinasztiák rivalizálása, a területi igények s az államigazgatást érdeklő jogviták mellett – a szellemi életet foglalkoztató kérdések is megjelennek. A technikai forradalom vívmányai, a természet- és társadalomtudományok gyakorlati alkalmazásra váró eredményei, a már érlelődő francia forradalom jog- és erkölcsfilozófiai tézisei éppúgy foglalkoztatják a Habsburg Birodalom – s benne Magyarország – politikusait, mint a vallási felekezetek közötti egyenlőtlenségből és a pedagógiai módszerek korszerűtlenségéből fakadó társadalmi feszültségek.

Hogy egy kuruc kapitány unokája – Bessenyei György – Mária Terézia testőre lehet, az nemcsak a megbékélés és az együttműködés szándékának szimbolikus gesztusát jelenti az uralkodónő részéről, hanem azt is, hogy a Habsburgok megértették az idők szavát: új módszerekkel, jelesül az oktatás, a művészetek, a szellemi élet területén gyakorolt „puha diktatúrával" próbálják fenntartani uralmukat.

Bessenyei sorsának drámája ebben a hatalmi-politikai játéktérben bontakozik ki. 18 évesen a bécsi udvarba kerülve egyszerre éli át a Tisza mentén élő elszegényedő köznemesi család szorongató anyagi gondjaitól s a provinciális környezet szellemi igénytelenségétől való szabadulás élményét, s ekkor tapasztalja meg a korlátlan karrier lehetőségének szédítő mámorát is. Lelkesen vállalja, hogy felekezetének, a magyar reformátusoknak a képviseletében az uralkodónő személyes tanácsadója legyen, s ebben a szerepében éri az első nagy csalódás: tudomásul kell vennie, hogy az önállóságát védő magyar iskolarendszer reformálása a Béccsel szemben engesztelhetetlenül rebellis szellemű egyházának leküzdhetetlen ellenállásába ütközik.

Mai kifejezéssel karaktergyilkosságnak nevezhetjük azt a hecckampányt, amelyet bigott, vaskalapos protestáns hitsorsosai indítanak ellene, s melynek következményeként – a triumfáló bécsi udvari körök ünnepeltjeként – áttér a katolikus hitre. Az udvar azonban sem korábbi szolgálatait, sem „hitehagyását" nem hálálja meg. Terézia halála után II. József nem tart igényt szolgálataira, s az akkor már súlyos vesebajjal is küszködő tudós költő visszatér hazájába, hogy a családi birtokperek keresztttüzébe kerülő szülői házból az Alföld közepére költözve, a Bakonszeg határában, Pusztakovácsin fekvő birtokrészén egy nádfedeles, földpadlós, kétszobás „kúriában" élje le élete hátralevő negyed századát. Itt alkotja meg írói életműve nagyobbik részét, s csak akkor teszi le kezéből a tollat, amikor szembesülnie kell a ténnyel, hogy a hatóságok minden lépését és minden gondolatát figyelik, s hogy a cenzúrahivatal szigorúan tiltja művei kiadását. Nyomorúságában és üldöztetésében egyetlen lelki támasza marad: az unokahúg-élettárs Bessenyei Anna – kora kis számú költőnőinek egyike –, aki egyszerre ápolója és szellemi társa: műveinek értő olvasója is.

Anna fiktív naplójából itt idéződik fel előttünk a felvilágosodás kora legnagyobb magyar írójának élettörténete.

Előjáték

Külső – nappal
Sudár, negyven év körüli asszony: Bessenyei Anna áll a bakonszegi (pusztakovácsi) Bessenyei-porta kapujában. A kapu előtt két – kucsmáját szorongató – férfi, láthatólag távozni készülnek. Valamennyien feketében.

IDŐSEBB FÉRFI
Kegyed mindent megtett. Ne gyötörje magát. Jobb neki így… sokat szenvedett.
BESSENYEI ANNA
(Könnyeivel küszködik:) Istenem… miért kellett ezt így… pap nélkül…
FIATALABB FÉRFI
Ő akarta. Nyugodjék bele. Látja, így is tudott imádkozni az utolsó óráján.
BESSENYEI ANNA
Köszönöm, hogy eljöttek. Legalább maguk…
IDŐSEBB FÉRFI
Vigyázzon magára!
FIATALABB FÉRFI
S ha bármiben szüksége van… eljöhetek?
BESSENYEI ANNA
Köszönöm. Jobb, ha most magam leszek.
FIATALABB FÉRFI
Segítenék… rendbe tenni a házat… mikor lehetne?
BESSENYEI ANNA
(Tagadóan rázza a fejét:) Nagyon kérem… Talán jövőre…
FIATALABB FÉRFI
Bocsásson meg!
BESSENYEI ANNA
Isten áldja kendteket!
A KÉT FÉRFI
Isten áldja! *(Megfordulnak, elmennek.)*

(Anna visszamegy a házhoz, megáll a tornácnál, mintha be akarna menni, de oldalt fordul, végigmegy az udvaron, hátra a kertbe, s a nagy almafa alatt a hókupacok közt frissen hantolt domborulatot kezdi igazgatni a fa tövéhez támasztott gereblyével.)

BESSENYEI ANNA
Még ezt sem akartad. Ezt a pici halmot. Virágot se… *(Kezét összekulcsolja, az égre néz:)* Ó, Istenem! *(Könnyeit törölgeti.)* Mit kezdjek én nélküle?! *(Egy erős szélroham friss havat terít a sírdombra. Anna elindul a tornác felé.)*

Kép

Belső – nappal

(Anna a szobában az íróasztalnál kéziratcsomagokat rendezget. Egy tiszta papírlap fölé hajol, írni próbál. A toll alighogy megindul, meg is áll. Anna az ablakra réved, emlékeket idéz.)

Bessenyei Anna hangja:

Azon a napon ismertem meg, amikor hazaérkezett Tiszabercelre Bécsből. Az öccse, Boldizsár ment elébe Pestig – testőri díszruhájában – négylovas katonai társzekérrel. Annyira pontosan emlékszem minden részletre, mintha tegnap lett volna. Az egész rokonság összegyűlt akkor az öreg Zsigmond bácsi házánál. Egyszer csak a cselédek nagy üdvrivalgása közepette fölhajtott a fogat a tornác elé. A kocsis azon nyomban leugrott a bakról, s úgy tüsténkedett György bátyám körül, mintha az legalábbis gróf lett volna. Akkor láttam meg közelről, amikor – mindenkit félretolva – az édesapjához lépett, hogy megölelje. Én a nagybejárati ajtófélfánál álltam, távol a sokadalomtól, s így végignézhettem a nagy eseményt. Miután – tizenhárom éves létemre – az első percben halálosan belészerettem, engem csak két „találkozás" izgatott. Szorongva vártam a pillanatot, amikor bemutatják a még nála is fiatalabb mostohaanyjának. Ez „baleset" nélkül megtörtént. Aztán meg azért izgultam, nehogy megakadjon a tekintete László bátyám tizennyolc esztendős leányán. Bessenyei Zsuzsannáról már akkor is szégyenteljes dolgokat suttogtak a faluban, és – Isten bocsássa meg vétkemet – egyszer szándéktalanul fültanúja voltam, amidőn Boldizsárral civódva odavágta „szerető" nagybátyjának, hogy csak addig fekszik össze vele, amíg György haza nem jön. „Nem is ösmered!" – rivallt rá Boldizsár. „De magamat igen! S tudom, mennyire kívánom a változatosságot." Amint György bátyám hozzája lépett, s ő a jó rokont színlelve nyakába ugrott, és szájon csókolta, úgy éreztem, jobb lett volna meg se születnem. Az én életem attól kezdve pokollá változott.

Sokáig magamnak se mertem bevallani, hogy a szerelemféltés miatt vagyok boldogtalan. Csitri leányként nem várhattam, hogy meglátja bennem a nőt. Ám miután gyermekkoromtól fogva verseket írogattam, reménykedtem benne, hogy a „nagy író" majd ápolgatja tálentumomat. De nem. Soha nem méltatott figyelmére, én meg nem mertem közeledni hozzá. Vagy azért, mert hónapokig búskomorságba süppedt, vagy azért, mert az ellenkező végletbe esett: egyszer féktelenül kicsapongó lett, másszor kötekedő és kíméletlenül durva. Nem mondom, hogy mindennek Zsuzsanna volt az oka. De abban bizonyos vagyok, hogy ez a céda némber élesztgette György bátyánk rosszabbik énjét. Nem sokkal azután, hogy György hazaérkezett, egyik délelőttön elszántam magam, hogy egy tucatnyi versemmel bekopogok hozzá. Nem szólt ki senki, én meg óvatosan kinyitottam az ajtót. A részeg cselédek undorító históriái közt sem hallottam olyan ocsmányságról, aminőt akkor látnom kellett. Hárman aludtak a kereveten – meztelenül. Középen Zsuzsanna széttárt lábakkal, György hason fekve mellette úgy, hogy két kezével a melleibe kapaszkodott, Boldizsár pedig fejét a lány két combja közé fúrva szuszogott. Csendben visszahúzódtam, s zokogni kezdtem ott az ajtónál, némán és vigasztalhatatlanul.

Volt valami boszorkányos varázsereje ennek a szemérmetlen perszónának. Olykor annyira magába bolondította Györgyöt, hogy az képes volt bármit megtenni a kedvéért.

Történt egyszer egy nyárvégi vasárnapon, hogy együtt ebédelt a nagy család künn a tornácon, s vendégként ott volt László bátyánk és Zsuzsánna is. A férfiak a falu új földesurát, a Komáromy családba beházasodott Olasz Lajost szidták, amiért az kukoricát vetett oda is, ahol – a falu rendje szerint – legelőnek kellett volna lennie. Zsuzsánna évődni kezdett a nagybátyjaival: „Milyen férfiak azok, akik folyton csak panaszkodnak, de tenni persze nem mernek semmit." „Mit kéne tennünk?" – kérdezi György. „Hát legeltetni rajt, ha egyszer legelő" – mondja Zsuzsanna. „Na gyere, Boldizsár!" Mordult György az öccsére: „Gyere, legeltessünk!" Ezzel feláll az asztaltól, s parancsol a cselédnek, hogy egy fertály óra múlva valamennyi jobbágy künn legyen a kukoricásban lóval, disznóval, tehénnel – legeltetni. Így is történt. György lóhátról, ostorral a kezében vezényelte a pusztítást. Olasz Lajos, a sértett földesúr olyan pert zúdított a Bessenyei családra, hogy még a szülői ház is veszélybe került. Zsuzsanna meg annyira élvezte, hogy ilyen skandalum kerekedik az ő szeszélyéből, hogy tovább tüzelte a két szeretőjét. Egyszer – megint egy családi ebédnél – miközben mindenki szidalmazta a gyüttment földfoglalót, odafordul Györgyhöz, és azt mondja neki: „meg kéne leckéztetni a gazembert, majd elmegy a kedve a pörösködéstől". „Aztán hogyan leckéztessük?" – kérdi György. Ránéz a lány a nagybátyjára, de úgy, hogy az egész asztal körül delejes lett tőle a levegő, s azt sziszegi: „Verjétek meg! De úgy, hogy beledögöljön!" Látni véltem, amint György egy picit megszédül, de aztán úrrá lett magán. „Azt nem. Verni azt nem. Az nagyon drága mulatság lenne. De egy pört én is akaszthatok a nyakába. Olyat, amibe belekékül." Zsuzsanna erre – egy megvető pillantással sújtva a magyarázkodót – a másikhoz fordul. „Hát te, Boldizsár?! Te sem ütnéd meg? A kedvemért!" Az meg, mint a kivert kutya, akihez végre szelíd hangon szól a gazdája, nyomban hízelkedni kezd: „Bízd csak rám! Majd én összetöröm a csontjait." Az ezt követő héten meg is történt a világra szóló botrány. György valamilyen hivatalos ügyben Debrecenbe ment, s ezalatt Boldizsár – künn a dinnyeföldeknél, amikor szinte az egész falu ott szorgoskodott – rajtaütött Olasz Lajoson. Elébb fölszólította, hogy takarodjék a földről, amit jogtalanul bitorol, de miután az nem engedelmeskedett, rávetette magát. Nézni is borzasztó volt, ahogyan azt a pici, köpcös embert ez a Herkules erejű óriás a földre rántja, s a keze ügyébe eső husánggal véresre veri. Olasz Lajos jobbágyai meg csak ott téblábóltak, talán mert féltek, hogy a felbőszült tigris őket is megmarhatja, vagy mert lélekben maguk is Boldizsár pártján voltak.

Engem nem vigasztalt, hogy ebben a gyalázatos zenebonában György tettleg nem vett részt. Tudtam, hogy ha akarja, elejét vehette volna annak, s azt is tudtam, hogy az azt követő pörben öccse pártjára fog állni.

Akkor én már kívülről ösmertem csaknem minden sorát azoknak a műveknek, melyeket György még testőr korában írt, s valahányszor a házuknál jártam, igyekeztem legalább egy-egy percre az íróasztalához lopódzni, hogy tanúja lehessek poétaszelleme újjáéledésének. Ám teltek a hónapok s az évek, s a berceli házba csak nem költözött be a múzsa. Pörök, tivornyák, dáridók és dulakodások. Ezek rabolták el György bátyám minden idejét, és béklyózták meg vergődő szellemét, melyben elég erő s tehetség lett volna még a szárnyalásra. S mert láttam, hogy tehetetlen, egyszer erőt gyűjtöttem, s megzavartam őt, midőn épp zaklatottan járkált a szobájában fel és alá. Csodálkozva nézett

rám, majd látván, hogy szólni akarok, hellyel kínált. Annyit akartam csak mondani, hogy bátorítani szeretném, menjen el innen, mert belefullad ebbe a lelki mocsárba. Ehelyett hebegni kezdtem, hogy engem mennyire érdekel, mi történt vele, amíg nem volt itthon. És akkor ő mesélni kezdett. Mire a végére ért, megértettem: nem azért kínlódik, mert hazajött, hanem azért jött haza, mert odakünn, Bécsben elveszítette lelki békéjét. Leírom most az egész történetet úgy, ahogy ő elmondta, legföljebb itt-ott megtoldom olyasmivel, amit később tudtam meg a hírlapokból meg a barátaitól.

1. kép

Belső – nappal
Pozsony, az országgyűlés ülésterme

BATTHYÁNY IGNÁC, EGRI PÜSPÖK

Egy könyvet tartok a kezemben. Egy könyvet, melynek címe: *De originibus et usu perpetuo legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae*. A másik kezemben egyetlen lap, mely egyenesen Rómából érkezett, s amely arról tudósít, hogy Őszentsége, a pápa átka fekszik emez ominózus könyvön. *(Dörgő taps és „vivát!")* Egyetlen szót sem érdemelne ez az iromány, ha nem tudnók, hogy szerzője, bizonyos Kollár Ádám legkegyesebb uralkodónőnk közelébe férkőzött, s kivételes helyzetével visszaélve, bizonyosan őfelsége tudomása nélkül, tudományos munkának álcázva, nyomda alá bocsátotta ezt a lázító művet. *(Hangos bekiabálások: „Ki az a Kollár?! Ki az a Kollár?! Vesszen Kollár! Vesszen a gazember!)* Nos, ez a „tudós" ember önmagát történetbúvárként állítván be, arról igyekszik meggyőzni olvasóját, hogy a magyar nemességnek sem az Árpádok idején, sem a későbbi századokban nem állott jogában törvényeket hozni, vérrel szerzett birtoka fölött szabadon rendelkezni, királyát elszámoltatni, s adózás nélkül élvezni öröklött javait. *(„Vesszen Kollár! Vesszen Kollár!")* S ez még semmi! „Neves" szerzőnk bátorkodik arra biztatni uralkodónkat, hogy a katolikus egyház birtokaira is vessen ki adót! *(A főrendek felől, a klérus képviselői: „Gyalázat! Gyalázat!")*

NÁDOR

Arra kell figyelmeztetnem méltóságotokat, hogy ez az ügy nem képezi tárgyát tanácskozásunknak. Miután a szóban forgó írás sem Őfelsége, sem a kancellária álláspontját nem tükrözi, nem is tűzhető napirendre. *(„Éljen a királynő! Éljen! Éljen!")* Ha a tekintetes Rendek sérelméről van szó, tessék azt előbb írásban benyújtani!

BATTHYÁNY IGNÁC

Nem úgy van, excellenciás uram! Itt nemcsak a Rendeket, hanem Őfelségét is sérelem érte! S ilyen esetben kétszeresen is kötelességünk szót emelni! *(„Éljen a püspök! Éljen!")* Hiszen ez a könyv olyan jogokat és kötelességeket tulajdonít a királynőnek, melyek homlokegyenest ellenkeznek a koronázási eskü szövegével. Kívánja excellenciás uram, hogy emlékeztessem a királynő esküjére?

NÁDOR

Nem szükséges. Tanúi voltunk mindannyian. *(Kórusban kiáltják: „Halljuk! Halljuk!")*

BATTHYÁNY IGNÁC

„Esküszünk az élő Istenre, az ő szent Anyjára, szűz Máriára és minden szentekre, hogy mi az Istennek egyházait, a főpap urakat, bárókat, nemeseket, szabad városokat és az összes országlakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban, valamint régi, jó és helybenhagyott szokásaikban meg fogjuk tartani, és mindenkinek igazságot fogunk szolgáltatni… Magyarország határait és mindazt, ami bármiféle jogon és címen ahhoz tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem kisebbítjük, hanem tehetségünkhöz képest növeljük és kiterjesztjük, és minden egyebet megteszünk, amit… egész Magyarországnak közjavára, becsületére és gyarapodására igazságosan megtehetünk."

Napnál világosabb, hogy kéretlen tanácsadónk *(felmutatja a könyvet)* ősi kiváltságaink tagadásával akart viszályt szítani Őfelsége és a Nemzet között. Ezért hát tűzre vele! *(Elhajítja a könyvet. „Tűzre vele! Égetni való! Vesszen Kollár! Éljen a püspök!)*

NÁDOR

(Rázza a csengőt.) Csendet! Csendet! *(A követek lassan lehiggadnak, visszaülnek a helyükre.)* Térjünk a tárgyra! Kérem Esterházy Ferenc kancellár urat, terjessze elő a földbirtokos és a jobbágy viszonyát jobbítani kívánó javaslatát! *(Előbb morajlás, majd bekiabálások:)*

TÖMEG

„Van nekünk törvényünk!" „Werbőcziben minden benne van!" „Ez nem közjogi kérdés!" Úgy van! Úgy van!

NÁDOR

(erélyesen:) Ki vonja kétségbe, hogy uralkodónk képviselőjének joga van szólni az országgyűlésben?! *(Lassan elcsendesedik a terem.)* Kancellár úr!

ESTERHÁZY FERENC

Tekintetes Karok és Rendek! Boldog vagyok, hogy Őfelsége legkegyesebb köszöntését tolmácsolhatom Önöknek! *(„Éljen a királynő! Éljen! Éljen")* Uralkodónk soha nem fogja elfelejteni a hazafiúi lelkesedést és a becses áldozatot, mellyel a magyar nemesség a legnagyobb megpróbáltatás pillanataiban kiállt személye és trónja mellett. Ama nevezetes nap óta élete értelmének, Istentől rendelt feladatának csak azt tekinti, hogy megfeleljen a bizalomnak, mellyel a nemzet feléje fordult, s úgy kormányozza országunkat, hogy az az új idők viharainak közepette is az igazságosság, a jólét és a béke birodalma legyen. *(„Éljen Mária Terézia! Éljen a királynő!")* Uralkodónk irántunk tanúsított hűsége s a politikai világ dolgaiban kipróbált bölcsessége mind idáig megóvta honunkat a háborúk pusztításától. Hisszük, hogy ezután is így lesz. Ám megóvni valamit nemcsak annyit tesz, hogy elhárítsuk az okokat, melyek kívülről idézik elő a romlást. Minél régibb egy ház, annál inkább szorul megújításra, hogy tartó oszlopait meg ne omlassza az idő. Így vagyunk,

tekintetes Karok és Rendek alkotmányunkkal is. Hazánk nem állhat fenn, ha nem tart lépést a gazdagabb országokkal. Gazdagság pedig nem terem, ha jobbágyaink kis telkeiket csak önmaguk és uruk szükséglete szerint mívelik. Ahhoz, hogy a magyar föld birtokosának legyen mivel kereskedniök, a mainál sokkalta több búza, több bor kelletik, e több pedig meg nem születik, ha a jobbágy nem látja meg benne a maga hasznát. Ezért kell, Tekintetes Karok és Rendek megváltoztatnunk Werbőczi rendeléseit, s alkotnunk olyan törvényt, amely lazít a köteléken, amely most urat és szolgáját egyaránt gúzsba köti!

(Hangos bekiabálások: „Jobbágyaink nem a kormányé!" „Nem engedünk a jogainkból!" „Ez nem a királynőtől jön!" „Ezt is az a Kollár találta ki!")

NÁDOR

Csendet! Csendet! Kancellár úr, folytassa!

ESTERHÁZY FERENC

Voltaképp befejeztem. Kérem a vármegyéket, vigyék magukkal a javaslatot, s a jövő heti ülésre hozzák el válaszaikat!

(Felbolydulás: „Nem vesszük napirendre!" „A kiváltságainkról nem alkuszunk!" „Nem alkuszunk!" „Nem alkuszunk!")

NÁDOR

Nyugodjunk meg, uraim! Kérjen szót, akinek mondandója van! Különben az ülést berekesztem!

(Az ülésterem felbolydul, a karzatról kórusban: „Rekessze be!" Rekessze be!"A követek megindulnak a kijárat felé.)

1/A kép

Külső – nappal

(Az országgyűlés épületéből kiáramló követek az utcára tódulva hatalmas félkört alkotnak, s Kollár Ádám írásának halomba dobált példányait féktelen örömrivalgások közepette elégetik.)

2. kép

Belső – nappal

Bécs, Mária Terézia „dolgozó" szobája előtt

(Bessenyei áll őrségben a királynő szobájának ajtaja előtt. Teleky József gróf érkezik. Leül, várakozik.)

TELEKY

(Németül) Mondja, hadnagy úr, Esterházy kancellár megérkezett-e már?

BESSENYEI

(Feszes vigyázban, németül) Igenis, méltóságos úr!

TELEKY

A kiejtéséről ítélve ön nem osztrák. Jól sejtem?

BESSENYEI

(Németül) Magyar vagyok, uram.

TELEKY

(Magyarul) Akkor szólhatok magyarul is! Melyik vidékről való?

BESSENYEI

(Magyarul) Megbocsásson, méltóságos úr, szabályzatunk tiltja szolgálat közben a társalgást.

TELEKY

Derék dolog! Azért a nevét csak elárulhatja!

BESSENYEI

Bessenyei Györgynek hívnak.

TELEKY

(Elgondolkodva) „Bessenyei"… „Bessenyei"… Csak nincs valami köze a híres kuruc kapitányhoz?!

BESSENYEI

A nagyapám volt, uram.

TELEKY

És miért mondja ezt ilyen büszkén?

BESSENYEI

Mert büszke vagyok rá, uram!

TELEKY

(Maga elé, tűnődve, ironikusan) „Zseniális" uralkodónk van…

2/A kép

Belső – nappal
Bécs, Mária Terézia „dolgozó" szobája, illetőleg annak előszobája
Jelen vannak: Mária Terézia, Esterházy Ferenc kancellár, Teleky József gróf

MÁRIA TERÉZIA

Miféle rebellióra készülnek megint az én magyarjaim?!

ESTERHÁZY

Szó sincs rebellióról, felség… pusztán egy sajnálatos félreértés történt. Néhány vármegyénkben felzaklatta a kedélyeket felséged könyvtárőrének, Kollár Ádám úrnak egy kézen-közön terjedő írása, amely kétségbe vonja a magyar nemesség alkotmányos jogait. S ahogy ez ilyenkor lenni szokott, minden, ami Bécsből jön, az uralkodó szándékának tulajdoníttatik.

MÁRIA TERÉZIA

Ismerem Kollár eszméit. És helyeslem is őket. Csak hát az a baj, kedves grófom, hogy az önök „alkotmányos jogai", mindennek útját állják, ami új, s ami megfelelne korunk emberbaráti szellemének. És lám csak, ha ezt valaki szóvá teszi, a vármegyék rögtön jogsértést kiabálnak. Önök pedig ahelyett, hogy segítenének megértetni ezzel a középkori társasággal, hogy csak a birodalom érdeke szolgálhatja az ő javukat is, a hőzöngők védelmére kelnek.

ESTERHÁZY

Én csak annyit mondtam…

MÁRIA TERÉZIA
Értem én, amit mondott. De hagyjuk ezt. Mára elég volt.
ESTERHÁZY
Felséged kételkedik…
MÁRIA TERÉZIA
(Megenyhülve) Nem kételkedem, csak azt szeretném, hogy Ön is jobban bízzon bennem. És egyszer engem védene meg lázadó barátai előtt. Volt még valami?
ESTERHÁZY
Felséged volt kegyes elfogadni Teleky József gróf kérését. Audenciára jelentkezett.
MÁRIA TERÉZIA
Ah, a Telekyek! Fejükbe vették, hogy egy másik fővárost építenek Erdély közepén. Azon álmodoznak, hogy Marosvásárhelyhez kapcsolják egész Magyarországot.
ESTERHÁZY
Ezek rosszindulatú híresztelések, felség. Legszívesebben nem is foglalkoznának politikával. Csak a tudománynak, a könyveiknek élnek…
MÁRIA TERÉZIA
Azt hiszi, hogy most megnyugtatott? Az angol revolúció talán nem a könyvtárakból indult el? És gondolja, hogy ami a franciáknál zajlik, látszólag csak ártalmatlan könyvek körül, nem ugyanoda fog vezetni? Persze magamat okolhatom: én adtam külön engedélyt az ifjú grófnak, hogy bejárja Európát, miközben – a háború miatt – minden diák előtt lezártuk a határt. Azóta is egyre-másra kapom a jelentéseket, hogy a családi bibliotékájukban már ott vannak a felforgató franciák tiltott könyvei. Hova vezet ez? Mindegy, hívja be!
(Esterházy az ajtó felé indul) Várjon csak! Mi újat kell tudnom a barátunkról?
ESTERHÁZY
Úgy látom, újat aligha mondhatok. Ha csak azt nem, hogy a két nagy francia lázítóval: Voltaire-rel és Rousseau-val személyes kapcsolatba is került. Gondolom, tanulságos tapasztalatai lehetnek.
MÁRIA TERÉZIA
Ezekről akar beszámolni? Miért nem írja le?
ESTERHÁZY
Volna valami személyes ügye is…
MÁRIA TERÉZIA
Jöjjön!
ESTERHÁZY
És én?
MÁRIA TERÉZIA
Maradjon velünk!
(Esterházy kimegy a szobából.)

2/B kép

Belső – nappal

Ugyanakkor, az előszobában

ESTERHÁZY

(Telekyhez lép, aki az ablaknál áll, vállára teszi a kezét, halkan szól) Gyere! Egy kicsit borús a hangulata őfelségének, de nem veszélyes.

TELEKY

Mit mondtál rólam?

ESTERHÁZY

Ne feszengj! Engedelmeddel engem is visszavár.

TELEKY

Tehát ne hozzam szóba apámat? Ezért jöttem…

ESTERHÁZY

Nincs tiltott téma, menjünk!

(Belépnek a terembe, Mária Terézia feláll, tüntető kedvességgel Teleky elé megy.)

TELEKY

Felség!

MÁRIA TERÉZIA

Isten hozta! Helyezzük kényelembe magunkat! Halljuk, mi jó hírt mondhat nekünk egy világutazó?!

TELEKY

Ha megengedi felséged, figyelmébe ajánlanám frankhoni tapasztalataimat rögzítő jegyzéseimet…

MÁRIA TERÉZIA

Köszönjük, kedves grófom: hagyja itt a kancellár úrnál. Kíváncsi vagyok rá. A vallásról írott esszéjét – amit volt olyan kedves nekem ajánlani – kiváló munkának tartom. Hogy a kereszténységnek ma veszedelmesebb ellenfele a művelt hitetlenség, mint a tudatlan embert hatalmába kerítő babonaság, nos ez nemcsak érdekes, hanem meggyőző gondolat. Különösen olyan hívő ember tollából, aki nem ellensége a tudományoknak. Mikor ilyesmit olvasok, már-már úgy érzem: nem is olyan reménytelen az én küzdelmem, hogy megóvjam országainkat az isteni világrend felforgatóitól. Ezt akár egy katolikus is írhatta volna! No, ne ijedjen meg, nem akarom én megtéríteni. Csak arra gondolok, hogy egy ilyen emberre rábízhatnám akár az egész birodalom iskoláinak ügyét. Persze, ha nem volna protestáns. De így, ezt be kell látnia, ez képtelenség lenne…

TELEKY

Felséged kitüntető bizalma talán megenged egy ellenvetést: én nem gondolom, hogy az egész birodalom iskoláinak ügyét egyetlen kézbe kellene adni. Tudomány csak ott terem, ahol versengenek az elmék. A versengés pedig nem tűri a hivatali fegyelmet.

Mária Terézia

Látja csak, máris kiszól a protestánsból a kuruc. Pedig bizonyára ön sem gondolja, hogy bányákat lehet nyitni, utakat, hidakat lehet építeni egy olyan országban, ahol az iskolamesterek állapítják meg a geometria, a matézis szabályait.

TELEKY

Én nem látom összebékíthetetlennek a tanítás szabadságát a tudomány egyetemességével.

MÁRIA TERÉZIA

Mi pedig nem látjuk elválaszthatónak az iskolaügyet a politikától!

TELEKY

Ez valóban lényegi különbség nézeteink között…

MÁRIA TERÉZIA

Szeretem az egyenességét, gróf úr! Ám ez nem változtatja meg szándékunkat, hogy törvényben szabályozzuk tanintézeteink működését.

TELEKY

A törvényt mindenkor tisztelni fogom. S ha felséged módot adna rá, hogy részt vegyek előkészületeiben…

MÁRIA TERÉZIA

Az alapjait már leraktuk, amíg ön külhonban tartózkodott. Segítsen inkább az elfogadtatásában… De térjünk az ön dolgára, grófom. Úgy tudom, valamilyen személyes üggyel is hozzánk fordult. Tessék! Ha nem zavarja a kancellár úr…

TELEKY

Esterházy barátom előtt nincs titkom. Felség! Nem magamért kívánok szólni. Apám helyzetét érzem méltatlannak.

ESTERHÁZY

Idősebb Teleky gróf annak idején felmentetett a felségsértés vádja alól, s a királyi rendelet jószágait is visszaadta…

MÁRIA TERÉZIA

Tehát megtettük, amit a Rendekkel kötött béke szellemében megtehettünk.

TELEKY

Apám hasznára lehetne az országnak s felségednek, ha képességeihez illő tisztséget viselne…

MÁRIA TERÉZIA

(Feláll) Gróf úr! Ön nagyon jól tudja, hogy ha az uralkodó a bocsánaton túl jutalmat is osztogatna a rebellis főuraknak, az gyengeségének volna jele. Ne kívánjon hát tőlünk ilyet! Köszönjük a látogatását!

(Teleky és Esterházy meghajolnak, kimennek.)

2/C kép

Belső – nappal
ugyanakkor, az előszobában

TELEKY
(Esterházyhoz) Jobb lett volna talán nem kérnem ezt az audenciát…
ESTERHÁZY
Nincs igazad. Én jobban ismerem királynőnket. Te a kegyeiben maradtál.
TELEKY
Nem a kegyeit kerestem.
(Eközben zajlik az őrségváltás. Bessenyei átadja a helyét a most érkezett testőrnek, és főhajtással fordul a két arisztokrata felé.)
ESTERHÁZY
(Telekyhez) Hadd mutassam be Bessenyei hadnagy urat…
TELEKY
Már ismerjük egymást.
BESSENYEI
Egymást nem. Csak én mutatkoztam be méltóságodnak.
TELEKY
(Megvetően, indulattal) Döntse el, hadnagy úr, mire büszkébb: a kuruc nagypapára-e vagy arra, hogy itt strázsálhat naphosszat ennél a díszes ajtónál!
(Hátat fordít, Esterházy karjába kapaszkodik, távoznak.)
BESSENYEI
(Értetlenül, maga elé) Ennek meg mi baja van velem?!

3. kép

Belső – este
Grass báróné házában. Kétszintes belső tér, felfelé kettéágazó feljáróval, díszes késő barokk berendezés. Grassné magas, vékony testalkatú, szőke, 40-45 év között, szép arcú, jó tartású, közvetlen, vonzó asszony.
Megszólal a harangcsengő. A komornyik az ajtóhoz siet, kinyitja: Bessenyei György, Bessenyei Sándor, Bessenyei Boldizsár és Barcsay Ábrahám érkeznek. A fenti szalonban Orczy, Beleznay és Kollár Ádám társaságából Grassné feláll, lesiet a lépcsőn a vendégek üdvözlésére.

GRASSNÉ
(németül) Na végre megérkeztek az én kedves kuruc vitézeim! *(Előbb Sándor, majd Boldizsár, végül György csókolnak kezet)* Georg! Üres kézzel?! Hogy kértem, hogy hozza el a hegedűjét! Azt mondják, maga egy virtuóz! Miért éppen minket foszt meg egy kis műélvezettől?!
BESSENYEI
Éppen azért, asszonyom, nehogy kiábránduljon belőlem. Nem vagyok virtuóz…

GRASSNÉ

(Németül) Nem, nem! Ebbe nem nyugszom bele. Itt van még a kocsisa?! Wilhelm! *(Int a komornyiknak)* Érje utol! Mondja meg neki, hogy hozza el a barátunk hegedűjét! *(A komornyik kimegy, a Bessenyei fiúk és Barcsay felvonulnak a szalonba.)*

GRASSNÉ

(Németül) Csakhogy együtt látom Önöket! Amikor szegény megboldogult férjemet a fogarasi ulánus ezred élére vezényelték, borzasztóan el voltam keseredve. Aztán teltek, múltak a hetek, hónapok, s végül is sehol nem éreztem magam olyan jól, mint az önök honfitársai között. Már ott elhatároztam, hogy ha visszajövünk Bécsbe, mindig magyarok társaságát fogom keresni. Remélem, nem tekintik ezt önzésnek. Én szentül megfogadtam, hogy azt a bizalmas viszonyt, mely engem felséges uralkodónőnkhöz fűz, elsősorban Magyarország javára használom. Csak annyit kérek, segítsenek nekem ebben.

ORCZY

Ami Magyarország javát illeti, méltóságos asszonyom, mi a jóisten kegyelmét látjuk abban, hogy felséges asszonyunkat rendelte uralkodónkul. Ő mindent megtesz értünk, amit egy királynő megtehet. Mi csak azt szeretnők, hogy mi magunk is tehessünk valamit önnön magunkért.

GRASSNÉ

Rajta, hát cselekedjenek, uraim! Mi akadálya volna!

BARCSAY

Győzze meg, asszonyom, királynőnket, hogy ha kardunkban bízik, tollunktól sem kell tartania. Hiszen tudja méltóságod, mi itt a testőrségnél többen is poéták, írók, tudósféle emberek volnánk.

GRASSNÉ

Miért gondolja, tábornok úr, hogy a császárnő nem örül az önök irodalmi sikereinek? Bessenyei úr hogyan nyomtathatta volna ki a neki ajánlott históriáját… no, segítsen már, hadnagy úr, a címét…

BESSENYEI

Az egy történelmi tragédia Ágis királyfiról…

KOLLÁR ÁDÁM

Én magam írtam róla néhány oldalas summázatot németül, hogy őfelsége eldönthesse, elfogadja-e a személyének szóló ajánlást.

GRASSNÉ

No lám és persze elfogadta. Higgyék el uraim, Mária Terézia nagyra becsüli az önök tehetségét. És biztos vagyok benne, hogy nagylelkű patrónusa lesz vállalkozásaiknak.

BARCSAY

Akkor is, ha azok nem szolgálnak államérdekeket?

GRASSNÉ

Mire gondol, kapitány úr? Olyan elfogultnak tartja a királynőt, hogy ne tekintené államérdeknek a literatúra virágzását? Én csak egyet ajánlhatok az

önök figyelmébe. Ha már megtisztelik őt azzal, hogy beavatják terveikbe, fogadják is el partnerüknek.

BELEZNAY

Asszonyom, ön zavarba hoz bennünket. Hogyan lehetnénk mi partnerek, ahogy mondani méltóztatott?!

GRASSNÉ

Tudják, a császárnő mennyire szívén viseli jobbágyainak lelki üdvösségét. Meg van róla győződve, hogy ha szeretett magyarjai is olvashatnák saját anyanyelvükön azokat a tanításokat, melyek őreá oly felemelő hatást gyakorolnak, megszűnnének amaz áldatlan viszálykodások az önök felekezetei között. Őfelségét nagy örömmel töltötte el, amikor Bessenyei hadnagy úr magyarra fordított egy magasztos szellemű prédikációt.

BELEZNAY

Bizonyára a Szent Apostol Tamás tanúságtételéről szóló hitbuzgalmi műre méltóztatik gondolni. Ha tudná asszonyom, mennyi háborúskodásnak volt okozója ez az ártalmatlan írás…

GRASSNÉ

Háborúskodásnak?

BESSENYEI

Én előre tudtam azt. Azért is húzódoztam a fordításától. Egyszerűen arról van szó, méltóságos asszonyom, hogy a protestáns emberek nem fogadnak el tanácsokat a katolikusoktól, ha a hit dolgairól van szó.

GRASSNÉ

Istenem, hát miért azt nézik, ki mondja, s nem azt, amit mond?!

ORCZY

A világtörténet legnagyobb filozófusa lesz, aki egyszer felelni tud erre.

GRASSNÉ

De hát mit remélnek akkor a saját literatúrájuktól, ha ez így folytatódik? Az ön műveit, kedves tábornok úr, mert katolikus, csak a katolikusok, Bessenyei hadnagyét, mert református, csak a kálvinisták fogják olvasni?!

BESSENYEI

(Lelkesen) Éppen arról volna szó, asszonyom, hogy előbb alapítanánk egy társaságot. Olyasfélét, mint a franciák akadémiája. És nem olyan tárgyakat vitatnánk nemzetünk előtt, melyekben különböznek, hanem amiben egyet érthetnek. A tudományok, a história, a poézis – csupa ilyen dolgok. S ha majd látják, hogy a pápista, a lutheránus és a kálvinista egyaránt magyarul gondolkodik, később nem fognak viszálykodni csak azért, mert az egyik a kenyérben, a másik az ostyában látja Krisztus urunk testét.

GRASSNÉ

Tudja mit? Kedves hadnagy úr! Én szóba hozom a királynő előtt a maguk akadémiáját, Ön pedig teljesíti az ő baráti kérését, és *(feláll, a tálaló szekrényhez megy, s annak széléről felvesz egy papírköteget)* lefordítja magyarra ezt az írást. *(Átnyújtja Bessenyeinek.)*

BESSENYEI

(Fellapozza a papírköteget.) Jóságos ég! Ez megint egy katolikus prédikáció! Asszonyom, ha ezt megteszem, engem kiátkoz az egyházam!

GRASSNÉ

Mit csinál?! A reformátusoknál is van kiátkozás?

BESSENYEI

Ezt csak jelképesen értettem.

GRASSNÉ

Jó, jó! Egyikünkhöz sem volna méltó az alkudozás. Most csak annyit kérek, majd vigye magával ezt az írást, s gondolkodjék rajta, megér-e az akadémiájuk egy kis felekezeti csetepatét. Hanem hagyjuk most már a politikát. Végtére is mulatni hívtam önöket.

4. kép

Belső – nappal
Bécs, Mária Terézia „dolgozó" szobája
Jelen vannak: Mária Terézia, Grassné, Kaunitz, Kollár Ádám

MÁRIA TERÉZIA

Végre, egyszer magunk között vagyunk! Hányszor megfogadtam, hogy minden héten meghívom a legjobb barátaimat csak úgy cseverészni. De hát nekünk folyton kötelességeink vannak…

KAUNITZ

Attól tartok, felség, hogy önnek már a munka a szenvedélye. Ami pedig nem használ az egészségének.

MÁRIA TERÉZIA

(Nevet) Ne kezdjük el, uraim, a felcser-diskurzust, mert még belém beszélik, hogy beteg vagyok. Pedig nincs nekem semmi bajom azon kívül, hogy ilyen rútul meghíztam. De hát mit akarnak tizenhat szülés után? Nem lehetek olyan sudár és örökifjú *(Grassnéra mutat),* mint az én Teréz barátném!

GRASSNÉ

Ha nekem ilyen pompás legények vigyáznák a nyugalmamat, mint neked, felség, bizony sosem öregednék meg.

MÁRIA TERÉZIA

Ahogy elnézlek, a „pompás legények" jobban őrzik a te fiatalságodat, mint az én nyugalmamat. Amióta pártfogásodra bíztam az ifjú magyar hadnagyot, mintha kicseréltek volna.

GRASSNÉ

Te mondtad, felség, hogy „mindent tegyek meg", hogy a fiatalember írói ambícióit hasznosítani tudjuk…

MÁRIA TERÉZIA

Te, persze mindent megteszel. Helyes. De hol az eredmény? *(Kollárhoz)* Magát is kértem, kedves Kollár, hogy foglalkozzék rendszeresen Bessenyei hadnaggyal.

KOLLÁR ÁDÁM

Nem esik nehezemre felség, hiszen ifjú barátunk csaknem minden szabadidejét könyvtárunkban tölti. Őszintén mondhatom, egészen összebarátkoztunk. Azt hiszem, a fiatalembernek kivételes képességei vannak.

KAUNITZ

No, akkor jó lesz őt szemmel tartani. Ismerünk néhány esetet, amikor a jó képességű, nagyra hivatott *(ironikusan)* „magyarjaink" kellemetlen meglepetéseket okoztak.

GRASSNÉ

De ismerünk olyan eseteket is, amikor az oktalan gyanakvás kergette barátainkat az ellenfelekhez. Nem gondolja, Kaunitz kancellár úr?!

MÁRIA TERÉZIA

Nos, helyben vagyunk. Éppen arról szeretném meghallgatni a véleményüket, hogy milyen elveket kövessünk Magyarország irányában. Amíg a poroszokkal háborúztam, hűségesen kiálltak mellettem. De most, hogy építkezni kezdenék, megint külön utakon akarnak járni. Azt ígérte, kancellárom, hogy előáll valamiféle tervezettel. Talán jobb lenne erről így, szűkebb körben beszélnünk, mielőtt az államtanácsba vinnénk.

KAUNITZ

Engedje meg felséged, hogy mielőtt a tervezetemről szólnék, egy megjegyzést tegyek a magyarok hűségével kapcsolatban. *Nem hallgathatom el a magyar protestánsok elgondolkoztató vonzalmát a porosz király iránt.*

Magam is bölcs dolognak tartom, hogy kálvinista kuruc felkelők unokái védelmezik a császárnő személyét, de ne felejtsük, hogy ezek *milyen könnyen keverednek rebelliókba, s hogy hitbuzgalmuk következtében könnyen félrevezethetők.*

GRASSNÉ

Ám azt se felejtsék, uraim, hogy e nélkül a nagy tettekre sarkalló hitbuzgalom nélkül nemcsak a magyar korona országait vesztettük volna el, de maga Ausztria sem állna!

MÁRIA TERÉZIA

Nem kétséges, hogy olyan módszereket kell találnunk, melyek kellően tapintatosak, ugyanakkor megfontoltságot és erőt mutatnak.

KAUNITZ

Én az utóbbit hangsúlyoznám, felség.

MÁRIA TERÉZIA

Hallgatom.

KAUNITZ

Először is: mellőzni kell a magyar országgyűlés összehívását. Amint a tapasztalat bizonyítja, abból csak baj származik.

Másodszor: a vármegyék felé kell fordulni, hogy felséged az alispánok és a kisnemesség révén ott döntő befolyásra tegyen szert.

Harmadszor: arról kell gondoskodni, hogy a paraszt Magyarországon elbírja az adóterheket. Tarthatatlan dolog, hogy a gazdasági élet fellendítése annak

a nemességnek hozzon hasznot, amely az állam terheiből semmi részt nem vállal.

Negyedszer: útját kell állni azoknak a törekvéseknek, amelyek a határőrvidék és Erdély Magyarországhoz való kapcsolását célozzák. Ellenkezőleg: ezekre a területekre kell támaszkodni Magyarországgal szemben.

Ötödször: néhány szigorú példastatuálás megteszi a magáét…

MÁRIA TERÉZIA

És mit tanácsol a vallási felekezetek ügyében?

KAUNITZ

Éppen erről akartam szólni. A katolikusok esetében felségednek mint magyar királynak több joga van az egyházzal szemben, mint a birodalom más területein. Ez jó dolog. Ezzel élni kell! Ami viszont a protestánsokkal szembeni *(ironikusan)* „toleranciát" illeti, nos, jól ismer felséged, erről nehezen tudok higgadtan nyilatkozni.

MÁRIA TERÉZIA

Márpedig arra kérem…

KAUNITZ

Nem mondanám, hogy a városokban, az iparban és a manufaktúrákban ne dolgozhassanak protestánsok. De a kérdést közelebbről megvizsgálva kitűnik, hogy a tolerancia szembekerülhet a politikai érdekkel. Az uralkodó és az alattvalók különböző vallási meggyőződéséből szükségszerűen következik a bizalom, a tisztelet és a szeretet csökkent volta. Végül is azt kell mondanom, hogy csak a vallások egysége szolgálja az uralkodó érdekeit. Nem mintha a reformált vallásúak született bujtogatók lennének, de elfojthatatlan morális kényszert… mit morális kényszert: egyenesen küldetéstudatot táplálnak magukban, hogy folytonosan bizonygassák „szuverenitásukat"! Ez valami szellemi ragály. Epidémia. Ami ellen csak védőoltással vagy karanténnal lehet védekezni.

MÁRIA TERÉZIA

Önt túlságosan elragadta a fantáziája, kancellárom. Én az ilyen metaforákkal, mint „védőoltás" meg „karantén" nem sokat tudok kezdeni.

KAUNITZ

Jogos a kritikája, felség, itt már szakemberekre kell bízni a munkát. Én csak az irányt jelölhetem meg. De hiszen olyan kiváló szakembere van felségednek, mint a mi Kollár barátunk!

MÁRIA TERÉZIA

Nos, kedves Kollár?!

KOLLÁR ÁDÁM

Tökéletesen egyet értek a kancellár úrral: Magyarország kormányzásának a problémája elsősorban a vallási egység hiányából fakad. Miután azonban a vallási egység hiánya elsősorban szellemi természetű jelenség, az orvoslást is szellemi eszközökkel kell megkísérelni.

MÁRIA TERÉZIA

Nagyon érdekfeszítő, amit mond…

KOLLÁR ÁDÁM
Talán nem fogok meglepetést okozni, ha a kérdés megoldását a magyarországi iskolaügy gyökeres reformjában keresem.
MÁRIA TERÉZIA
És hogy áll a törvénytervezettel?
KOLLÁR ÁDÁM
Néhány hónapon belül bemutathatom…
MÁRIA TERÉZIA
Néhány hónap?! Nem lehetne gyorsabban…?
KOLLÁR ÁDÁM
Ahogy parancsolja, felség.

5. kép

Belső – este
Bécs. Színház, előcsarnok
Lessing „A bölcs Náthán" című drámájának két felvonása közti szünet.
Bessenyei testőri díszruhában vigyázban áll a bejáratnál. Az előcsarnokban a birodalom politikai krémje, s a városi előkelőségek jönnek, mennek, megállnak, társalognak. Azt látjuk, ami Bessenyei közelében történik. (Kaunitz kancellár egy főtanácsossal társalog, miközben Orczy Lőrinc és Beleznay tábornok közelednek.)

KAUNITZ
Ah, a magyar „hadvezérek". Kivételes szerencsémnek tartanám, ha megtisztelnének társaságukkal!
(Orczy és Beleznay meghajolnak.)
ORCZY
Minékünk megtiszteltetés!
BELEZNAY
Ennél szerencsésebb nem is lehetnék. Bevallom, éppen arra gondoltam, mennyi vitát fog gerjeszteni ez az előadás. És most talán megismerhetem a legérdekeltebbek véleményét! Egy államférfi és egy író! Minő sajátos nézőpontokból ítélhetik meg a mű alapeszméjét!
KAUNITZ
A hatalom erkölcstelenségére gondol?
BELEZNAY
A vallási türelemre, kegyelmes uram.
KAUNITZ
Legszívesebben meginvitálnám a szerzőt, hogy lássa: nálunk, Ausztriában ezen a problémán már túl vagyunk. Egyszerűen csak Önökre mutatnék: íme, egy protestáns és egy katolikus magyar úr kart karba öltve sétál a bécsi színház előcsarnokában! *(Nevet.)*
ORCZY
(Évődőn) Kancellár úr, úgy látom, Önnek nincs ínyére, hogy ilyen súlyos problémával akarjuk elrontani az estéjét.

KAUNITZ

(Tréfásan) Bizony nem is hagyom. Egyébiránt ne higgyék, hogy magánemberként ne lennék fogékony az effajta morális konfliktusok iránt. Ami pedig kancellári véleményemet illeti, azt úgy is tudják. *(Orczyhoz hajol.)* Jobban tenné, tábornok úr, ha meggyőzné Beleznay bárót a katolikus vallás egyedül üdvözítő voltáról. *(Nevet.)* Ahelyett, hogy a magyar protestánsok belháborúira pazarolná drága energiáját! De nézzék csak! Itt jön két tudós. *(A feléjük közeledő Teleky József gróf és Joseph Sonnenfels felé int.)* Sonnenfels úr példája is azt bizonyítja, hiszen valamikor izraelita volt, hogy birodalmunkban a vallásra való tekintet nélkül érvényesülhetnek az igazán nagy tehetségek! Igazam van, barátom? *(Megragadja Sonnenfels karját.)*

SONNENFELS

Parancsolatjára, kegyelmes uram!

(Kaunitz most Teleky felé fordul.) Látom, tudós uraimék nem hagynak időt a szórakozásra. Az ön heves gesztikulációi legalábbis arra utalnak, kedves Sonnenfels, hogy most is politizál.

TELEKY

Amennyiben a halálbüntetés és a népszaporulat problémái a politikára tartoznak, bizony politizáltunk.

SONNENFELS

(Izgatottan, átszellemülten) Bevallom, nekem ezekben a kérdésekben radikális nézeteim vannak. Abból indulok ki, hogy mi az állam érdeke. Márpedig egy állam gazdagsága és biztonsága elsősorban attól függ, hogy kellő számú népességgel rendelkezik-e. Ha kevesebben élnek egy országban, mint ahány embert annak természeti javai és gazdasága képesek eltartani, a néptelen térségekbe előbb-utóbb idegenek fognak behatolni. Ami, mint tudjuk, többnyire vesztett háborúk után következik be. Ha viszont valahol túlzsúfolódik a népesség – és valljuk be, hogy iparosodó városainkban ennek a jelei mutatkoznak –, ott a tömegnyomor és a járványok kezdenek pusztítani. Az állam tehát akkor viselkedik bölcsen, ha megtervezi a népszaporulatot.

KAUNITZ

Látszik, kedves barátom, hogy nem régóta gyakorolja vallásunkat. Különben tudnia kellene, hogy a születés és a halál dolgaiban a keresztény doktrína nem enged szabad kezet az államnak.

TELEKY

Így viszont a halálbüntetés eltörlésére irányuló javaslata Sonnenfels barátunknak nagyon is keresztény szellemű!

ORCZY

Magam is olvastam Beccaria könyvét a bűnről és a büntetésről. Mi tagadás a halálbüntetés észszerűtlenségéről engem is meggyőzött.

SONNENFELS

(Hevesen gesztikulálva) Ez az! Az államnak nem a teológia és nem a morál, hanem az ésszerűség szempontjait kell mérlegelnie! Gondolja meg, kegyelmes

uram, mennyi hasznos munkát lehetne elvégeztetni azokkal, akiket valami barbár szokás szellemében megfosztunk az életüktől.

KAUNITZ

Ugyan mennyi munkát! Csak nem akarja azt állítani, hogy birodalmunkban tömeges kivégzések zajlanak! Nem vagyunk mi oroszok! Képzelje el, ha az ön magasztos eszméit követve évenként néhány tucat olcsó munkaerőhöz jutnánk, le kellene mondanunk arról is, hogy a lázítók, a felforgatók, a zavarodott elméjű revolucionáriusok felakasztásával elejét vegyük a zűrzavarnak. Csak nem gondolja komolyan, hogy a hőzöngők megfélemlítése kevesebb hasznot hoz az államnak, mint a rablógyilkosok kényszermunkája?!

BELEZNAY

Uraim! Uraim! Ne dramatizáljuk a dolgokat! Én azt hiszem, nemcsak a bűnösöktől, hanem a betegségektől is megmenthetné az állam a polgárait. Miért van az, hogy országainkban gyakran tízszer annyi áldozatot szednek a járványok, mint például a franciáknál vagy Hollandiában.

TELEKY

Én megmondom, miért. Azért mert az ő törvényeik előírják, a mieink tiltják például a himlő elleni oltást. Egy himlőjárványban ott százból egy ember, nálunk százból tíz pusztul el.

KAUNITZ

Csak azt ne hallgassa el, grófom, hogy amikor nincs járvány, azért az oltástól is meghalnak néhányan.

TELEKY

Kettőszázból egy.

KAUNITZ

És ha az az egy éppen én vagyok, vagy éppen Ön?! Látja, erről van szó! Ha egy járvány visz el, az fátum. De ha az oltásba pusztulok bele, akkor engem az állam ölt meg, ami pedig éppen az önök emberbaráti eszméivel nem egyeztethető. Azaz a mi törvényeink nem engedik meg az államnak, hogy a köz érdekében az egyént halálos kockázatra kényszerítse. Kérdezem én: melyik törvénykezés a felvilágosultabb?!

TELEKY

Megengedi, kegyelmes uram, a statisztikai érvekkel nem sokra megyünk, ha nem alkalmazzuk azt az új tudományt, amit valószínűségszámításnak neveznek. Ennek szellemében pedig az oltástól elhalálozó polgárok számát nem abból a halmazból kell kivennünk, amelyik egy járvány esetén életben marad, hanem abból, amelyikbe az áldozatok tartoznak. Azt állítom tehát, hogy a köz érdeke itt nem ütközik az egyénnek az élethez való jogával.

KAUNITZ

Azt akarja mondani, hogy rendeljük el a kötelező himlőoltást?

TELEKY

Bízzuk az országgyűlésre!

KAUNITZ

(Nevetve, irónikusan) Önök javíthatatlan szeparatisták!

6. kép

Belső – este

Grass báróné palotájában, Bécsben. Előkelő urak és hölgyek fagylaltoznak, kávéznak, társalognak. Hangzavar.

BELEZNAY

(Bessenyeihez hajol.) Na, mit szólsz ahhoz a leányhoz?! El ne áruld, hogy tőlem tudod: Grass báróné csak azért hívta ide Podmaniczkyékat, hogy Lizájukkal összeösmerkedjél.

BESSENYEI

Takaros menyecske.

BELEZNAY

Táncolj vele!

BESSENYEI

Lebénulok ettől a sváb valcertől.

BELEZNAY

Lesz még itt csárdás is, ne félj!

BESSENYEI

(Fejével a zenészek felé int.) Nem értenek ezek ahhoz!

BELEZNAY

Várd ki a végit!

(Ebben a pillanatban Grassné magasba emelt kézzel megráz egy csengőt. A zene elhallgat, mindenki a báróné felé fordul.)

GRASSNÉ

Barátaim! Készítettem egy kis meglepetést! Vilhelm! *(A komornyik felé int.)* Szólítsa be őket!

(A komornyik a szalon eddig csukva tartott kétszárnyú nagy ajtajához siet, kinyitja, s egy cigányzenekar vonul be rajta. Taps, üdvrivalgás.)

Most pedig a prímás urat megkérem, tegye le a hegedűjét, jöjjön az asztalhoz, és falatozzon. Egyúttal felkérem Bessenyei hadnagy urat, felséges asszonyunk testőrét, vegye át a prímás helyét!

BESSENYEI

(Előbb szabódik, majd megadóan.) Megpróbálhatom, de nem ajánlom, hogy az én muzsikámra táncolni próbáljanak, mert még kitörhetik a lábukat! *(A csembalóhoz lép, felveszi róla a hegedűjét, a közönséghez fordul.)* Ha megengedik, előbb egy lassú nótát játszanék. S ha nincs ellene kifogásuk, megkérem magyar barátaimat, énekeljék velem. *(Egy kuruc kesergő hangzik fel, előbb csak hegedűn, majd Orczy, Beleznay, Barcsay és Bessenyei Sándor együtt énekel a hegedűssel. A végén ováció.)*

GRASSNÉ

(Bessenyei játékát „szerelmes" áhítattal nézi, majd) Ez gyönyörű volt barátom! De kérhetnénk valami vidámabbat is?

BESSENYEI

(Meghajtja magát, s pillantásával elkapja Grassné rajongó tekintetét.) Természetesen, asszonyom! *(Egy verbunkosba kezd, amelynek negyedik, ötödik taktusánál a banda is bekapcsolódik. A „magyarok" félkörbe állnak, és „társas" szóló táncba kezdenek. Hatalmas siker, Bessenyei leteszi a hangszert, odainti a prímást, s rárivall.)* Csárdást! *(A cigánybanda lassú csárdásba kezd, közben Bessenyei odamegy Podmaniczky Lizához:)* Kisasszony, megengedi?! *(Liza pirul, bólint, karját a Bessenyeiébe ölti, s a pár a parkett közepére megy. Minden szempár őket figyeli. Grassné arcán a vendégszerető háziasszony családias szeretetet sugárzó mosolya birkózik a féltékenység mimikájával.)*

BELEZNAY

(A Podmaniczky szülők közelébe húzódik.) Távol álljon tőlem a kerítők rafinériája, de meg nem állhatom, hogy figyelmükbe ne ajánljam ezt az ifjút. Bevallom, én még nem láttam ilyen tehetséget, mint ez a Bessenyei gyerek. Kiváló mint katona is, hanem amióta a literatúrára adta a fejét, ő a királynőnk kedvence. Műveltsége és politikai érzéke egyenesen páratlan. Mindez persze szót sem érdemelne, ha nem lenne valami egészen rendkívüli jellem!

PODMANICZKY GRÓFNÉ

Kár, hogy kálvinista!

BELEZNAY

Talán éppen az a szerencse. Én magam tanúsíthatom: királynőnk kedvezni akar a protestánsoknak!

PODMANICZKY GRÓFNÉ

Mint református, nyilván ön is ennek a „kedvezni akarásnak" köszönheti, hogy ennyire közel került az udvarhoz. Nem akarom megbántani, báró úr, de nem vagyok meggyőződve arról, hogy önzetlen volna ez az érdeklődés felekezetük iránt.

BELEZNAY

Csak nem gondolja, hogy…

PODMANICZY GRÓFNÉ

Én csak azt gondolom, hogy a felekezeti háborúskodás ügyét az udvar nyugodtan rábízhatná az országgyűlésre. Nem kellene hol az egyik, hol a másik vallás híveit kitüntető uralkodói figyelemben részesíteni.

BELEZNAY

Kellemesen meglep az ön felvilágosult álláspontja, grófnő. Ám annál kevésbé értem, miért kár, hogy ez a fiú kálvinista!

PODMANICZKY GRÓFNŐ

Mert attól, hogy ön és én emelkedettebben gondolkodunk, gyermekeinket még nem óvjuk meg az ostoba közvéleménytől.

BELEZNAY

(Nevetve) Végül is úgy látom, sikerült felkeltenem az érdeklődését az ifjú iránt.

PODMANICZKY GRÓFNŐ

Csak nem képzeli, hogy beleszólok a lányom életébe?!

BELEZNAY

Ön csodálatos asszony, grófnő!

(Időközben Bessenyei Sándor lekéri Podmaniczky Lizát, s most minden tekintet feléjük fordul. Bessenyei György Kollár Ádám társaságához megy, aki Sonnenfels-szel vitatkozik valamin.)

BESSENYEI

Nem zavarok?

SONNENFELS

(Németül) Sőt, ellenkezőleg. Én csak most hallom, hogy ön elmélyült filozófiai stúdiumokat folytat.

BESSENYEI

(Bosszús pillantást vet bátyja és Liza felé.) Nem tagadom, de én mindig az alkalomhoz illő filozófiát követek.

SONNENFELS

És ebben a helyzetben mi volna az?

BESSENYEI

(Az egyik szerviz-asztalhoz lép, elvesz róla egy teli kancsó bort, úgy helyezkedik, hogy a háziasszony és társasága ne lássa, s egyhuzamban kiissza az egészet.) Ennyi. Most ennyi. *(Sonnenfels tágra nyílt szemekkel, értetlenül néz rá, Kollár Ádám rosszallóan csóválja a fejét.)*

KOLLÁR ÁDÁM

Nem szokott maga ilyeneket csinálni.

BESSENYEI

Ha mindig csak olyasmit csinálnánk, amit szoktunk, most önök is, én is egy pólyába csavarva óbégatnánk. Biz'isten, ahhoz volna most leginkább kedvem. *(A táncolók felé fordul, szemével Lizát keresi, tekintetük egymásba kapaszkodik. Grassné eközben egyik barátnőjével társalog, de Bessenyeit figyeli.)*

KOLLÁR ÁDÁM

Sebaj! Az a lényeg, hogy holnapra aludja ki magát, mert komoly munka vár ránk.

SONNENFELS

Önök együtt dolgoznak valamin?

KOLLÁR ÁDÁM

Őfelsége felhatalmazott, hogy a tanügyi törvény munkálataiba, tudniillik ami magyarországi alkalmazását illeti, vonjam be Bessenyei urat.

SONNENFELS

Ez nagyszerű! Ez nagyszerű feladat. Engem ez rendkívüli módon érdekel!

KOLLÁR ÁDÁM

Akkor csak faggassa ki a hadnagy urat. Én addig udvarolok egy kicsit a háziasszonynak.

6/A kép

Ugyanott néhány perccel később. Szól a cigányzene, a társaság nagy része táncol. Grassné és Kollár Ádám az egyik ablakmélyedésben állnak, látszólag érdektelen tárgyról beszélgetnek.

GRASSNÉ

Mondja, hallott maga már korábban is erről az akadémia-ügyről?

KOLLÁR ÁDÁM

Hogyne. Georg barátom régóta álmodozik erről. Ha jól sejtem, Orczy tábornok úr biztatgatja, hogy készítsen valami tervezetet.

GRASSNÉ

Nekem erről sohasem beszélt!

KOLLÁR ÁDÁM

Nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget. Ártalmatlan idea.

GRASSNÉ

Ön szerint tehát támogatható?

KOLLÁR ÁDÁM

Nem, nem, nem! Félreértett. Épp azért ártalmatlan, mert nem valósulhat meg.

GRASSNÉ

Hogy értsem ezt?

KOLLÁR ÁDÁM

Képzelje, bárónő, mi lenne, ha a birodalom mindegyik tartományában, vagy legalább ahány nyelvet beszélnek népeink, egy-egy akadémia működne. Mi lenne, ha én például azzal állnék elő, hogy egy szlovák akadémiát akarok organizálni. Képtelenség. Georg barátunk nem eléggé következetes, amikor a francia példára hivatkozik. Hiszen annak éppen az a lényege, hogy egy ország, egy nyelv, egy akadémia.

GRASSNÉ

De hiszen önök jó barátok! Ő mit mond a maga érveire?

KOLLÁR ÁDÁM

Éppen, mert jó barátok vagyunk, erről nem vitatkozom vele. Miért higgye azt, hogy én állanék az útjába. Elég, ha majd felismeri, hogy egy magyar akadémia az osztrák birodalmon belül – politikai abszurdum.

GRASSNÉ

Nekem sem tanácsolja, hogy lebeszéljem róla?

KOLLÁR ÁDÁM

Ugyan miért?! Amíg reménykedik, sok hasznos szolgálatot tehet őfelségének.

GRASSNÉ

Nem gonosz ember maga egy kicsit?!

KOLLÁR ÁDÁM

Talán az vagyok. De éppen csak egy kicsit. Csak amennyire tisztségem megköveteli. És attól még a magunk módján *(huncutkásan a báróné szemébe néz)* mindketten szeretjük őt.

GRASSNÉ

(Elpirul. Zavartan:) Ejnye, Kollár, miket képzel maga rólam?! A fiam lehetne…

7. kép

Külső – este

Néhány órával később az utcán, Grassné palotája előtt. Hintók állnak sorban, s egyenként hajtanak a főbejárat elé. A vendégek búcsúzkodnak egymástól, beszállnak hintóikba, elhajtanak. Amikor a Bessenyei fiúk kerülnek sorra, Sándor visszahúzza a beszállni készülő Györgyöt.

BESSENYEI SÁNDOR

Hát a hegedűd?!

BESSENYEI

(A homlokára csap, bosszúsan:) Azt meg fönnhagytam!

BESSENYEI SÁNDOR

Várj, félreállunk! Szólj a komornyiknak, hozza le!

BESSENYEI

(A főbejárat felé int.) Vilhelm!

VILHELM

(Odaszalad a hintóhoz:) Parancsolatjára!

BESSENYEI

Otthagytam a hegedűmet. Lehozná?!

(Vilhelm bólint, eltűnik. Eközben Podmaniczkyék hintaja áll a főbejárat elé. Sándor és György egyszerre ugranak a hintó ajtajához, hogy segítsenek a hölgyeknek a beszállásnál. Miután beültek, s az ajtó becsukódik, Liza és György hosszan egymásra néznek. A hintó elrobog. Vilhelm jelenik meg, Györgyhöz megy, körülnéz, s halkan:)

VILHELM

A méltóságos asszony kéri, hogy jöjjön vissza érte személyesen.

BESSENYEI

(Tanácstalanul néz bátyjára.) Megvártok?

BESSENYEI SÁNDOR

(Ravaszkásan nevet.) azt akarod, hogy az utcán éjszakázzunk? Inkább visszaküldöm a kocsit. *(Beszállnak, elindulnak. György ott marad, felnéz az emeleti nagyterem sötét ablakára.)*

8. kép

Belső – éjjel

Grassné palotájának folyosóján. Bessenyei belép, Wilhelm állja az útját.

WILHELM

Erre tessék! A méltóságos asszony a könyvtárszobában várja Önt.

Kép

Belső – éjjel
Grassné palotájának könyvtárszobája.
(Amikor Bessenyei belép, Grassné a szoba közepén álló asztal előtt áll.)

GRASSNÉ
(Németül) Hogy maga milyen feledékeny!
BESSENYEI
Látja, bárónő, egy igazi virtuóz nem hagyná el folyton a hangszerét…
GRASSNÉ
Nem csak a hegedűjét felejtette itt. *(Felemeli az asztalra készített papírköteget:)* Ez sokkal fontosabb!
BESSENYEI
Ha egy cseppnyi rokonszenvet érez irántam, asszonyom, nem kívánhatja, hogy még egy vallásháborúba belekeveredjek.
GRASSNÉ
(Közelebb lép Bessenyeihez, mélyen a szemébe néz. Kedves iróniával)
Ha egy cseppnyi rokonszenvet érez irántam, nem tagadja meg kérésemet.
BESSSENYEI
Nem értem ugyan, miért, de ha ez annyira fontos önnek, ajánlanék egy kompromisszumot.
GRASSNÉ
(Kacéran) Hallgatom!
BESSENYEI
Lefordítom ezt a katolikus elmélkedést, de ne az én nevemmel nyomtassák ki.
GRASSNÉ
Én is ajánlok egy kompromisszumot. *(Bessenyei érdeklődve figyel.)* Nem kell, hogy lefordítsa, csak adja a nevét!
BESSENYEI
Ön a vesztemet kívánja…
GRASSNÉ
Vegye már észre, hogy Önt előbb-utóbb úgy is kiközösítik a hitsorsosai. És akkor mihez kezd, ha a királynő kegyét is elveszti?!
BESSENYEI
Ezen a fordításon múlik a királynő „kegye”? Akkor inkább… Van nekem házam, birtokom…
GRASSNÉ
(Bessenyei szájára tapasztja a tenyerét.) Ne legyen könnyelmű! Magára nem az eklézsiájának van szüksége. Hanem a hazájának és… a…
BESSENYEI
És?!

GRASSNÉ

A birodalomnak!

(Farkasszemet néznek egymással, Grassné könnyezni kezd.) Nagyon megtetszett magának a Podmaniczky kisasszony?!

BESSENYEI

(Hebegve) Szép, szép lány.

GRASSNÉ

És én? Én öreg vagyok, igaz? *(Meglazítja a fűzőjét, a melle félig kibomlik.)*

BESSENYEI

(Elborul a tekintete, kapkodni kezdi a levegőt.) Ön, ön… *(Mindkét kezével az asszony szétnyíló ruhájába kapaszkodik, s egy hirtelen mozdulattal leszakítja azt. Grassné szorosan átöleli a férfi nyakát, szájával a szájára tapad. Bessenyei könnyedén felemeli az asszonyt, a falhoz viszi, egyik kezével a mellét markolja, a másikkal vetkőzni kezd.)*

9. kép

Külső – éjjel

Bessenyei egy fiákeren egyedül ül a hátsó ülésen, ölében a hegedűje és a papírköteg. A felhők közül elő-előbújó Holdat bámulja.

9/A kép

Belső – este

Szól a verbunkos, Bessenyei és Podmaniczky Liza a táncparkett közepén táncolnak, tekintetük egymásba kapaszkodik.

9/B kép

Ugyanott, valamivel később

Podmaniczky Liza Bessenyei Sándorral táncol, de közben a szemével Györgyöt keresi.

9/C kép

Grassné palotája előtt Podmaniczky grófnő és leánya készülnek beszállni a hintóba, Bessenyei, ahogy felsegíti Lizát, egy pillanatra megszorítja a lány kezét. Liza felnéz, tétován visszahúzza a kezét.

Kép (ld. 9.)

Külső – éjjel

Mint fentebb, Bessenyei egyedül a kocsis mögött a fiákeren. A ló ügetve húzza a kocsit, a patkók ércesen dobolnak a macskaköveken. Bessenyei ajkait összeszorítva csóválja a fejét, öklével a hegedűtokra csap, s a következő pillanatban elhajítja a papírköteget.

Kép

Külső – éjjel

Mintegy negyedórával később egy bécsi utcán, Bessenyei lakása előtt. Bessenyei leszáll, pénzt nyom a kocsis markába, s a fiáker elrobog. Bessenyei alig tesz néhány lépést lakása

bejárata felé, mikor arra lesz figyelmes, hogy egy férfialak futva közelít feléje, s levegő után kapkodva kiáltoz.

IDEGEN

Méltóságos úr! Méltóságos úr! Várjon!

BESSENYEI

(Jobb kezét a kardmarkolatra teszi, és bizalmatlan kíváncsisággal fordul az idegen felé. Miközben a szakadt gúnyájú alak hosszan előrenyújtott karral a papírköteget tolja Bessenyei arca elé, ráförmed)

Mit akar ezzel?!

IDEGEN

Elveszítette a méltóságos úr…

BESSENYEI

Semmi közöm hozzá!

IDEGEN

Bocsásson meg… én azt hittem…

BESSENYEI

(Ingerülten) Ne higgyen semmit!

IDEGEN

Ne haragudjék rám a méltóságos úr! *(Elsomfordál.)*

BESSENYEI

(Töprengve néz az idegen után:) Megálljon!

(Az idegen megáll, hátrafordul.) Maga magyar?!

IDEGEN

Az vagyok, méltóságos uram…

BESSENYEI

És koldus!

IDEGEN

Most éppen az, de…

BESSENYEI

(Hirtelen indulattal, már-már hisztérikusan, olyan hangerővel, hogy visszhangzik az utca.) Egy magyar ne kolduljon Bécsben! A betyár istenit!

(Az idegen riadtan hátrál, megfordul, futni kezd. Bessenyei a ház falához támasztja a hegedűt, s az idegen után ered. Néhány pillanat után elkapja.)

Adja ide! Érti? Adja ide!

IDEGEN

(Rémült arccal fordul Bessenyei felé, csaknem elsírja magát.)

Ne bántson az úr! Ne bántson!

BESSENYEI

(Kabátja belső zsebéből egy köteg bankót vesz elő, s a riadt ember rongyos inge mögé gyömöszöli. Most látja csak, hogy egy sebhelyes orrú fiatalemberrel van dolga. Elveszi a papírköteget, s magához öleli az idegent. Könnyezik. Gyengéden megveregeti az ágrólszakadt ember vállát, s halkan, szeretetteljesen)

Kezdjen valamit! Meglátja, megsegíti az Isten!

IDEGEN

(Kiveszi a pénzt ruhája alól, s Bessenyei felé nyújtja) Nem ezért jöttem Bécsbe.

BESSENYEI

Hanem miért?

IDEGEN

Az igazamért.

BESSENYEI

Miről beszél itt, ember, az éjszaka közepén?! Egyáltalán kicsoda maga?!

IDEGEN

Laczka Jánosnak hívnak. Eger mellől jöttem egy kis faluból. Már napok óta önt keresem…

(Folytatjuk)

Gaál András: Terasz (olaj, vászon, 80×100 cm, 2000)